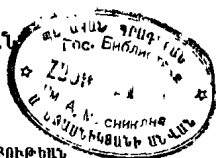


## ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ



ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ,  
ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM  
A BIMONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY

**NO. 11 - 12**

|      |                    |             |
|------|--------------------|-------------|
| 1970 | Նույնը - Դեկտեմբեր | Թիւ 11 - 12 |
|------|--------------------|-------------|

**ՏԱՐԵՎԵՐԶԻ ԽՈՅԵՐ**

Ժամանակի անհուն ովկենտոսին վրայ կաթիլ մը եւս կ'երթայ աւելնալ ահա, կաթիլ մը՝ հիւլէ մը՝ իր մէջ ամփոփած միլիոնաւոր մարդոց յոյզերն ու խոհերը, ուրախութիւններն ու վիշտերը, սէրերն ու ատելութիւնները: Տարի մը ամբողջ մարդը, աշխարհի այս տէրը, իմացական իր կատարելութեան փաստերը արձանագրեց, դէպի տիեզերքի անծայրածիր խորութիւնները նետելով իր պրպտող նայուածքը եւ երկրագունդին վրայ ստեղծելով բարօր ու հանգիստ կենսալի նոր պայմաններ: Միաժամանակ սակայն, մարդը՝ իր չըջնալիս ու մտայնութեան այս պերին, շարունակեց ապրիլ իր իսկ կողմէ պատրաստուած սլայքարներու, վէճերու, պատերազմներու ցանցին մէջ, արդիւնք՝ ցեղի ու գոյնի խորութեան, ինչպէս նաեւ ընդդիմամարտ վարդապետութիւններու անունով ոտքի ելլող կամքերու: Այսպէս է որ, անգամ մը եւս, մարդը մերկացաւ փառաշուք այն պատմունճանէն՝ որ հազարաւոր տարիներու ընթացքին կազմուած քաղաքակրթութիւնը նետեր էր իր ուսերուն, հագուելու համար բիրտ ուժի եւ անյապ ախորժակներու գրգռելակ: Եւ տակաւին, այսպէս է որ խաղաղութիւնը կը մնայ մարդոց հասողութեան խուսափող մեծագոյն երազը, որուն իրականացման ձգտած է աշխարհ դարերէ ի վեր, եւ յանուն որուն՝ արեւնով կ'ոռոգուի երեսը մեր երկրին:

Պատերազմի Կե Դոյաբորի Նմպերտն ընդմէջին ծաղող արևն է խաղաղութիւնը, նախապայմանը՝ շինարար եւ ստեղծագործ աշխատանքի: Այդ խաղաղութիւնը երկար դարեր պայտուցաւ Հայութեան եւ, Երամարանօրէն, սուրի անդոհնի եւ գերութեան խաւարին մէջ կորսնցուցինք մշակութային ու քաղաքակրթական այն գանձերը՝ որոնք մեր ժողովուրդինն էին, հարուստ ու չքեղ: Մինչեւ Տասնիններորդ Դարու կէսը, ամբողջ Հայ երկիրը՝ Կիլիկիոյ բարձունքներէն Սեւանի ափերը, թաղուած մնաց տգիտութեան մշուշին մէջ, ոչ միայն ոչինչ նոր չտալով մարդկային քաղաքակրթութեան, այլ ինքը մնալով անհաղորդ եւ անտեղեակ իր հին ժառանգութեան: Տաղանդաւոր հայերու ստուար դանդուած մը, փախտական՝ դժոխք դարձած իր հայրենիքէն, դնաց չէնպէս տունները օտարներուն, Պոլսէն մինչեւ Կալկաթոն, մինչեւ Լվով եւ տակաւին ուր որ կրնար երթալ թափառող հայր-պիւրիս ոտքը:

Այլ ներկայիս, աւելի քան յիսուն տարիներէ ի վեր, արհաւիրքի փոթորիկէ մը ետք եկող հանդարտութիւն մը կը վայել Հայութիւնը, խաղաղութիւն մը՝ որ գրեթէ աննախադէպ է մեր պատմութեան մէջ: Հայութեան մէջ մեծ հատուածը, հաւաքուած էր մայրենի հողին վրայ, ստեղծագործութեան չզանդաղող թափով մը անկարելին հնարաւոր կը դարձնէ հոն՝ ուր տակաւին շատ մօտ առնեն, Միջին Դարն էր որ կ'ընթերցէր ամէնուրեք: Մականի ի նշ հարկ ընելու գովքը մեր հայրենիքի չքեղ վերածաղկումին, երբ ամէն օր թերթերէն եւ բեմերէն, ճաշատիւրումով եւ լուսանկարներով ա՛յդ է որ կը պատմուի մեզի, հպարտութեամբ եւ երջանկօրէն:

Բայց մեր սիրտերը կը պատէ՞ նոյն Եւրասիոյ թիւր, արդար հպարտութիւն մը կ'ուռնցնէ՞ մեր կուրծքը, երբ մեր աչքերը երազանման այդ իրականութենէն կը դարձնենք դէպի արտասահման՝ քննելու մենք գմեղ: Չէ՞ որ հանգիստ կեանքի եւ իրազեղ զործունէութեան կարելիութիւնները արտասահմանի մէջ եւս կան, առաւել կամ նուազ չափով, որոնցմէ պէտք էր որ օգտուած ըլլայինք՝ մենք որ գիտենք յառաջանալ: Մեր գործը պիտի չըլլար հայրենաշինութիւնը, այլ՝ թերեւս աւելի անհրաժեշտ եւ ճակատագրական՝ հայապահպանութիւնն էր մեր կէտ նպատակին: Հազիւ ճողոպրած սուրէն եւ անապատէն, ու կայք մը դառած տապինակաւ ափերու, գիտակցեցանք ամէն բանէ առաջ թէ իբր մարդ կենդանի մնալու մեր պայքարին մէջ յաղթանակելէ վերջ՝ պարտադրուած պիտի ըլլայինք ընելու աւելի՞ դժուար ճիւղ մը, այս անգամ հայ կարենալ ապրելու համար: Եւ բառերը՝ ձուլում եւ հայապահպանում, դարձան մեր գիտակցութեան անրաժառն մաս, մեր խիղճը անդադար սակող:

Բայց ի՞նչ ըրինք:

Գիտնալէ եւ հաստատելէ ետք վտանգին գոյութիւնը, ի՞նչ ըրինք, ի՞նչ եկաւ մեր հակադրեցութիւնը իրրեւ մէկ հաւաքակալութիւն: Զգուած էինք մենք մեր բախտին, եւ չկային նոյնիսկ քաար որբահաւքները՝ մեր ձեռքերէն բռնելու: Որոչ էր որ, քննչէս փոթորիկէ անդադրողներ, մեր զառաջին մտածումը պիտի ըլլէր



լար պատուիրարան, դռներ, հաց շահիլ եւ պարիւլ, Յաջնգլցանք աշխպէս՝ ինչպէս միայն հայր գիտէ յաջողիլ, ախօք՝ պարտաւոր մանի որեւէ անկիւնին մէջ, գրեթէ անկարելի պիտի ըլլայ ազատեալ ինչ նիւթապէս թշուառ հաբերտ, որովհետեւ քորորովին՝ մերկ հասած մեր կայքերը, հիմա արդէն սեփականատէրներ ենք հողերու եւ շէնքերու, խանութներու եւ գործարաններու: Նիւթապէս վեր քարեկեցութիւնը ամենէն սքանչելի երեւոյթներէն մէկը պիտի մնայ մեր վերջին շրջանի պատմութեան, իր աննախընթաց թափով եւ մեր ցեղի աշխատունակութեան, յոկոյնտութեան եւ իմացական կաջողութիւններուն անհերքելի փաստով: Շատ քիչ ժողովուրդներ պիտի կարենային ցուցաբերել այս խլեակներուն ճիշդին եւ կամքին հաւասարող ուժ:

Միտ կողմէ՝ միշտ արթուն՝ մեզ սպառնացող մտանդին՝ կառուցանեցին եկեղեցին եւ Կարոյքը, յաճախ փոքր ու համեստ, բայց միշտ պատասպարան մեր ինքնութեան եւ Հայութեան: Ինչո՞ւ ճուկ մատուռի մը մէջ զգացինք, թերեւ պարզ քահանայի մը դէպքի վեր կարկառուած բազումներէն սահող օրհնութեան հովանիին տակ՝ թէ Աստուածը որուն կ'աղօթէինք եւ որուն հաւատացիք էինք դարերով, մեզ հայ պիտի պահէր՝ հակառակ բոլոր խոչընդոտներուն. եւ կամ, իրենս թիթեղածածկ սենեակին մէջ էր—դոր վարժարան կոչելու հպարտութիւնը ունէինք, որ «այգային երգ»ին աղբեցութեամբ զօրացած՝ գիտակցիք էինք մեր լեզուին հրգորութեան եւ ամենախարոզութեան: Այո՛, շինեցինք եւ ուրախացանք, որովհետեւ ա՛յ վախ չունէինք թէ ոճրագործ ձեռքեր կըրնային սուրբը ինչ որ մերն էր, եւ այդ գիտակցութեամբ յօրատշած՝ ընդարձակեցինք դործունէութեան մեր գաւառը, որուն ապագայցներն են մեր բարձրագոյն վարժարանները, մեր եկեղեցիները, մեր թերթերը, մեր ակումբները, մեր մշակութային ձեռնարկները եւայլն: Բայց, հազիւ պահ մը հանգչած մեր յոգնութիւններէն, երբ 1971-ով բացուող շատ վճռական տասնամեակէն ներս մտնելու պահուն կ'ուզենք արդար գոհունակութեան յետադարձ ակնարկ մը նետել, անակնկալը մեզ կը ցնցէ: Անդուլ այսքան ճիգէ ետք՝ ամէն կողմ յաւասարութիւն եւ յուսահատութիւն կը տեսնենք, ամէն կողմ լքում եւ փախուստ: Մեր եկեղեցիներն ու վարժարանները հետզհետէ կը պարպուին, մեր ակումբները հետզհետէ կը գոցուին, օտարներու հետ ամուսնութիւնները համաճարակի սահմանը կը մոտեն, եւ, ինչ որ ամենէն վտանգաւորն է, անօրինակ յոռետեսութիւն մը մեզ իր ձիրքաներուն մէջ առած՝ կը պարպէ մեզ մեր հաւատքէն, մեր համոզումներէն, իրրեւ հայ ապրելու եւ տեսելու մեր վճռականութիւնէն, վերածելու համար մեզ ի վերջոյ անգոյն եւ անդէմը աշխարհաքաղաքացիներու: Ա՛յ չենք հաւատար մենք մեզի, ա՛յ չենք վստահիր մեր ուժերուն, եւ, այսքան տարի տեղի-անտեղի կրկնելէ յետոյ, ա՛յ չենք հաւատար հայապահպանութեան բառով մեզի եկող գաղափարին: Հետզհետէ մեր մէջ կը մարի ազգասիրութեան կրակը, անհոգ ծուլութեան մը եւ հոգեկան չորացումի մոխիրով ծածկելով ամէն բան որ նուիրական է մեր մէջ:

Դիւրին պիտի ըլլայ փնտռել պատճառները մեր աննախան-

ձեւի վիճակին, եւ միաժամանակ պոխարակել պատասխանատուները: Այո՛, շատ հաճոյքով պիտի մեղադրենք մեր կուսակցութիւնները, պիտի դատապարտենք մեր ղեկավարները, պիտի յանդիմանենք մեր հարուստները իրենց թերացումներուն համար, եւ վերջապէս, պիտի հարուածենք հանրային մեր կեանքին բոլոր աշխատաւորները: Սակայն, այս բոլորը նուազ կամ առաւել չափով ճիշդ ըլլալով հանդերձ, կը խորհինք որ պատճառը աւելի հիմնական է, աւելի խոր եւ, աստով իսկ, աւելի վտանգաւոր: Ուրովհետեւ, կը խորհինք թէ նիւթական, արտաքին այս պատճառներէն տարբեր՝ մեր ճողերանութեան, նկարագրին եւ ցեղային ինքնագիտակցութեան մէջ է որ որդը կը կրծէ, մահացու հիւանդութեան մը մանրէին աղէտաւոր ճակատագրականութեամբ: Նիւթական միջոցները ո՛չ մէկ առնչութիւն ունին, օրինակ, հայ երիտասարդի մը պարագային, որ, հայեցի լաւ եւ ամբողջական դաստիարակութիւն մը ստանալէ ետք, իր ամապարող քայլերը կ'ուղղէ դէպի օտար մշակոյթները: Ինչպէ՞ս բացատրել երեւոյթը. օտարամոլութիւն, մեր վարժարաններու եւ ուսուցիչներու անկարողութիւն, տունի՞ն ազդեցութիւնը, չըլնալի՞ն, օտար քաղաքակրթութեան: Բայց այս բոլորը, նոյնիսկ միասին առնուած, չեն կրնար եւ պէտք չէ՛ որ կարենան հայութենէ հեռացընել մեր զաւակները՝ որոնց տուինք ամէն բան, եթէ մեր ջամբած դաստիարակութիւնը, մեր ընտանեկան կեանքը, մեր կուսակցական եւ ընկերային միջավայրը ունին եւ կրնան փոխանցել հայեցի իրա՛ւ եւ հարազատ եւ խանդավա՛ռ ու հաւատաւոր նկարագիր: Եթէ կէս դարու ընթացքին կորսնցուցինք մեր կէտ նպատակին, եթէ պայմաններ հետզհետէ պղտորեցին մեր նայուածքը, այն ատեն ո՛չ մէկ ծրագիր եւ ո՛չ մէկ ճիշդ կրնայ արդիւնաւորուիլ:

Թիւրեւս ա՛լ ատենն է —եթէ արդէն անցած չէ—, որ համապային մարմին մը փորձէ համակարգել մեր հանրային կեանքը, կազմէ մեր կարիքներուն տախտակը, եւ ջանայ գտնել նիւթական միջոցները՝ աւելի արդիւնաւոր գործունէութիւն մը ծաւալելու բոլոր գաղութներուն մէջ: Տակաւին, օրինակ, հայ ուսուցիչը նիւթական ամենէն ծանր պայմաններու մէջ կը գտնուի, հակառակ որ ո՛չ ոք կ'ուրանայ վճռական դերը դոր ան ունի հայապահպանման գործին մէջ. ուրեմն ինչո՞ւ զարմանալ երբ ուսուցիչներու թիւը կը նուազի, եւ փոխանակ որակը փնտռելու, ա՛լ ստիպուած կ'ըլլանք աւելի գոհանալ պարզ քանակով: Համադրային մարմին մը շատ դիւրութեամբ պիտի կարենար առաջը առնել այս վատնումին, օգնութեան կոչելով նիւթական օժանդակութիւնը հայ մեծահարուստներուն՝ որոնց նպաստով կազմուած հիմնադրամ մը պիտի գոհացնէր համայնքային մեր բոլոր պահանջները:

Մանրամասնօրէն եւ համազաղութային չափերով ծրագրուած աշխատանք մը կարող պիտի ըլլայ յենարան կանգնիլ հայութեան եւ իրագործել մեր բոլորին միակ նպատակը՝ հայապահպանումը:

Յ. Գ.